
 BUTLLETÍ DEL
CENTRE EXCURSIONISTA
DE CATALUNYA

ANY VII

JUNY

N.º 29

EN MARIAN AGUILÓ Y FUSTER

Ningú ha representat tant bé les aspiracions que animen al CENTRE EXCURSIONISTA com en Marian Aguiló, que finà'l dia 6 d'aquet mes, a l'edat de setanta dos anys.

Calia conèixer per comprendre fins a quin punt l'amor a les coses de la terra li acaparava tots els instants de la vida; y calia haverlo vist a casa seva entremig dels llibres estimats, sense que altra conversa'l moguéss que no fos sobre la llengua catalana o sobre tot lo pertinent al poble que la parla.

Desde infant s'havia enamorat instintivament de lo que'ls demés aleshores no comprenien: la poesia del poble, ses cançons y ses rondalles. Ja entrant en la rienta juvenesa, s'encativava com ningú en la contemplació directa de la Natura, quan tothom en el fort del romanticisme s'endinzava en fantasies properes del deliri. Per xò avuy llegim les primeres poesies del Aguiló com brollades de plomes dels nostres dies; y és que la seva poesia era y serà de tots els temps, perquè és sincera.

El meteix sentiment de la veritat y de la realitat el va dur a estimar la seva propia llengua en una època estranya en la qual ningú s'en recordava. Si no l'hagués esperonat aquet sentiment, ab més o menos geni, hauria seguit la corrent del seu temps y ab ell hauria anat evolucionant. Ell, ben al contrari, ab una intuició grandiosa y com pres-

sentint que les generacions següents s'anirien acostant a sa manera de sentir, treballava la llengua tot escoltant la rialleta d'algun amich curt de vista, y de tart en tart duya al paper la poesia que li vessava del cor.

Molt jove va arribar a Catalunya venint d'aquella hermosa illa de Mallorca que l'havia vist naixer, y gaire bé es pot dir que tant bon punt arribat ja va començar a recorre la montanya, cercant els comprovants de la llengua y de la poesia del poble. Durant una llarga serie d'anys aprofitava tots els mesos d'istiu per seguir d'un poble al altre, trucant a l'isolada masia, rodant pels camins desgarrats, perdent-se a gratscient, però trobant sempre sobrada compensació en la conversa del jayet que li descobria a Catalunya la part del antich vocabulari que ell ja no creya viu sinó a Mallorca, en la vella que li cantava una cançó no recullida, en l'alegre parlar de la pubilleta, en el rítmich feinejar del camp.

Ah! No hi hà dupte que l'Aguiló va ser el nostre mestre, el primer excursionista a la manera nostra, y que també sentia, al moment d'anotar cada observació, el foch sagrat del amor patri. Però aixís com ara som colla, ell anava sol, y ell inquiria per pobles, que ara estan fets a les nostres preguntes, en una època en la qual ningú els interrogava sobre coses de l'antigor. Ell en molts conceptes va trepitjar terra verge. Fou el veritable precursor de les tasques excursionistes. Es al qui més devem reverenciar, perquè de tots els pochs que fins aleshores havien recorregut el nostre país ab miras literaries, ell és qui més s'acosta al nostre ideal y el qui millor ens l'ha marcat.

Qui l'hagi conegut ara, en els seus darrers temps, s'ha d'haver impressionat per força ab la seva conversa, quan recordava les excursions de la seva juvenesa, ab aquell parlar tant atractiu y ab aquella manera tant clara que tenia de reproduir davant de qui l'escoltés l'imatge que volia. Em sembla trobarmhi en la devallada de singles a Andorra, en la casa de Puigpardines, en el naufragi de Pentaleu anant a Mallorca, y en tants altres episodis que li plavia explicar.

Ell ha sigut sempre un home d'estudi, que ha mirat l'estudi ab ulls d'artista, sentintlo ab cor de patriota, y no comprendrà la seva obra qui sols l'examini ab mires fredes d'investigador. En ell tot anava junt: l'erudit, el poeta y el català enamorat de la propia llengua, y aquets aspectes no's poden separar.

Se l'havia de veure a casa seva, per ferse un hom càrrech del home y de la seva obra. La cambra de treball era plena gaire bé de gom a gom de llibres y papers. Allí, en aquelles parets, hi guardava'ls preciosos manuscrits que possehia, una porció d'incunables y bon nombre de riqueses tipogràfiques catalanes que ell havia lograt reunir a copia de temps y d'afanys; la gran colecció de goigs, magníficament ordenada y contenint exemplars notables, com els gòtics d'Elx; y ben desats en els demés mobles hi tenia els seus cicles poètics *Aniversaris*, *Fochs follets* y altres; la considerable collecció de cançons populars, de la que sols un volum n'ha pogut donar a l'estampa; y, per fi, el gran arsenal del nostre idioma, les mils y mils papeletes endreçades alfabèticament per formar lo que ell ne deya *inventari de la llengua*, que s'havia anat engroixint ab molts anys de lectures dels antichs monuments de la nostra llengua y d'un may parar de pendre notes del llenguatge parlat de Catalunya a Mallorca, del Rosselló a Valencia.

Al costat d'aquesta cambra hi havia'l saló hont solia rebre a tothom qui l'anava a visitar. Al mig no hi mancava una taula d'obra mallorquina, a un extrem un armari ab aire de petit museu, contenint figurines, gerretes, orfebreria: tot eren records artistichs de l'*illa dau-rada*. Sobre una alcandora, un bonich retaule en forma de tríptich.

En la peça del costat hi tenia un gran armari-biblioteca que és una veritable obra d'art, que ell s'havia fet fer ab panys d'arques y caixes trocejades, d'aquelles caixes de noguera incrustada de bori, model de dibuix y d'ajustatge dels antichs artesans de Catalunya, y especialment de Mallorca. Es una llibreria de cinch cossos, coronada pel seu

lema: *remembra lo passat, ordona lo present, proveeix al esdevenidor*, y pels noms dels grans autors de la nostra literatura històrica, Ramon Lull, Muntaner, Ausies March y el rey en Jacme, y destinada a guardarhi, esplèndidament relligades, les obres que han produhit les nostres lletres en lo que va de segle. Ell explicava que'l seu intent havia sigut fer un *estoig* per la literatura catalana. En aquesta peça, y podent veure sempre aquest estoig desde'l seu llit, és hont ha mort el qui molts han anomenat *patriarca del catalanisme*.

A tots els que han trucat a casa seva cercant alguna noticia, ell ha procurat facilitarlosi. Y que gran és el nombre dels que hi han acudit!

Les seves publicacions el retraten de cos enter: un desig de perfecció ha fet que les deixés quasi totes inacabades. En la *Biblioteca Catalana* va donar sobre tot textos, y si gaire bé en tots els volums hi manquen encara pròlechs y portades, el fet és que va deixar els textos sencers. Es més preferible això que començar, com alguns fan, per fer pròlechs y advertencies y deixar enlaire el text. Les obres que ell va publicar en aquesta *biblioteca* són totes un model de correcció y d'aspecte tipogràfic exquisit, com cosa seva. La crònica del rey en Jacme, la de Bernat Boades, el *Llibre de maravelles*, de Ramon Lull, els quatre llibres de *Tirant lo blanch*, els *Eximplis e miracles*, y la traducció del llibre de *Consolació de filosofia*, de Boeci, formen una colecció de textos, tots molt ben publicats, que són la mostra més esplendent de la nostra literatura passada.

Les seves impressions en tipos gòtics, que ell va resucitar, ab hermoses series de lletres capitals y vinyetes y reproduccions de gravats antichs, acreditaràn sempre el seu bon gust. El *Cançoneret de les obretes més divulgades en nostra llengua materna escrites*, conté una serie d'obres y de notes importants. En la *Biblioteca d'obretes singulars del bon temps de nostra llengua materna estampades en letra lemosina* hi va publicar el *Libre de orde de Cavayleria*, de Ramon Lull, y l'*Historia de Valter e de la pacient Griselda*, traduïda del Petrarca per Bernat Metge.

Darrerament, y després de molts anys de tenirlo a punt d'estampar, va donar a llum el primer volum del *Romançer popular de la terra catalana*, en el que va reunir les cançons feudals cavalleresques.

May va trobar temps per recullir les seves poesies, cosa de que molts s'haurien felicitat. Avuy totes són escampades çà y enllà y rara és la que va publicar ell meix en petit fascicle y sempre sola.

Se n'ha anat ab la recança de no haver fet tota la feina que ell se pensava fer; però, aixís y tot, la seva influencia ha trascendit molt més enllà encara que les seves obres; ell se n'és anat, deixant entre'l jovent català'l present del seu gran amor a les coses de la terra, amor que enclohia tants aspectes que n'hi ha per que molts, recordantlo, especialisin les respectives disposicions.

J. MASSÓ TORRENTS

FERNANDO PGO

Una visita al rey Moka per l'interior de l'isla

(Continuació)

Sortint de Rilaja, la marxa se feu quasi bé impossible per l'espessor del bosch a pesar de matxetejar la nostra gent sense parar, tant, que, al arribar més tart a Musola, la roba de tots els expedicionaris havia quedat quasi tota a troços pel camí.

Per lo saludable y deliciós d'aquet lloch, un dels anteriors governadors d'aquesta isla va triarlo fa alguns anys per construirhi un *sanatori*, a qual fi va projectar dos veraders palaus de ferro, gastanthi un capital, més que pel valor del ferro, per lo que costà'l transport. Més un cop ja aixecats, fou rellevat lo governador y quedaren sens cap ús, fins que últimament lo govern n'ha fet entrega als

PP. Missionistes, que hi han establert un de sos benèfichs establiments.

Per podernos trobar entre aquell laberinte de canyars, més alts que les teulades dels edificis, fou precís que'ns servís de guia un dels bubis de Rilaja, al qui poguerem conquerir ab alguns presents; y ell indicava als nostres crumans los llochs ahont deviem obrir camí.

De tant en tant reposavem; y era tal la pesadesa del aire dins d'aquella atapahida vegetació, que era forçós obrir a cops de matxete espays d'uns 8 metres en quadro a fi de renovarse l'atmòsfera y poder respirar aire pur.

Lo panorama que de prompte se'ns presentà és indescriptible.

El baròmetre que duya un missionista marcava 450 metres sobre'l nivell del mar, y desde aquella altura vèyem una gran part de l'isla y la badia de San Carlos en tota sa extensió. L'aire pur nos reanimà y menjàrem alegrement, disposantnos a passar la nit a camp ras, mentres la nostra gent s'ocupava en penjar dels arbres les hamaques. Emprò la fadiga del dia no trobà pas suficient compensació en lo descans de la nit, perquè desde les dotze's deixà sentir una fresca irresistible: res hi valien, ni flaçades ni impermeables, veyentnos obligats a alçarnos y ajuntarnos ab els pobres negres, que tant sensibles són al fret, al voltant d'un foch que encenguerem y hont estavem arrupits y tremolant.

Y bé: sàpigas que'l termòmetre marcava 18° C., és a dir, una temperatura primaveral en altres països; però tot és relatiu: aquí, y més en l'època de la calor, aixó era un fret inaguantable.

Un cop reanimats pel foch y una taça de cafè, y repartides entre'ls crumans unes copetes de canya, a les set en punt abandonàrem a Musala, ab aquell munt d'or allí enterrat dins d'una mar d'herbes y de canyes, y que tant poch profit donaria si no fos pel bon ús que'n fan los PP. Missionistes; y emprenguerem lo camí d'*Oloitia*, ahont pensavem dinar.

A les dues hores de caminar, lo guia tornà altre cop a xiular fortament, creyent nosaltres que ho feya ab igual fi que la primera vegada; però al cap de poca estona aparegué davant nostre un altre poblet bubi que du per nom *Baitaite*, y al entrarhi varem veure que estava completament desert. Les olles de plàtanos que en algunes de les cases havien quedat al foch y en altres los plats de fusta que's trobaven a terra, demostraven bé que sos habitants acabaven de fugir al començar a dinar, y que havia tot estat obra del guia, que'ls havia fet senyal de que hi anaven blanchs.

El bubi havia fugit, y de prompte no hi hagué manera de trobarlo: era fill d'aquet poble, y ja he dit que tots ells solen perdre'l seny quan veuen la terra hont han nascut.

No era això lo pitjor, si no que per dirigirnos a Oloitia cap dels altres guies sabia'l camí.

L'única persona a qui varem trobar a Baitaite fou un pobre negre vell que's degué quedar perquè no podia caminar molt, qui'ns digué que era el botxuco (alcalde) del lloch, y que com havia fet lo nostre guia la senyal de que la gent que acompanyava era de temer, tots havien fugit cap al bosch.

Va tranquilisar-lo un dels PP. Missionistes que posseheix ab molta perfecció'l llenguatge bubi, dihentli que nosaltres anavem en sò de pau, y que podia avisar als habitants, puix cap dany los fariem; lo botxuco, allavors, nos mostrà les senyals que hauriem de fer, y, després d'una serie de xiulets y respostes, del espessor del bosch anaven eixint, encara que ab rezel, homes y més homes, y després d'ones, les que s'amagaven vergonyosament darrera d'algun arbre, mirantnos ab una desconfiança que va calmar un poch lo botxuco al invitarnos a menjar *yames*, dels quals va entregarne una bona quantitat pels nostres crumans, rebent en cambi tabac, una olla de ferro petita y un xich de canya, lo qual va agrahir molt.

Ja quan lo tinguerem de nostra part, li va exposar un missionista la mala jugada que'ns acabava de fer el guia; y el bon botxuco nos respongué que sense moures d'allí lo

faria presentar; y, fent ab lo xiulet una senyal, al cap de poca estona comparegué'l pobre negre ab molta por, rebent del botxuco uns grans renys per haver enganyat al poble fent veure que nosaltres anavem ab males intencions. Un dels nostres crumans se cuidà de portarlo com a pres.

Se li prengué per precaució la carbaceta de xiular y se l'amenaçà seriament si fes cap senyal o cap crit.

Molt content de nosaltres, el botxuco volgué acompanyarnos fins a la sortida del poble.

Emprò'l conseguir fernos simpàtics als demés habitants de Baitaite fou impossible. Aixís és que no's pogué comprarlos les gallines que necessitavem, perquè fugien com feres quan nos atansavem a ells.

Això no va apurarnos, ja que confiavem adquirirles a Oloitia; però'ns varem equivocar, puix un cop allí resultà també'l poble desert y ab el meteix aspecte del que acabavem d'abandonar, efecte, sens dupte, d'haverse corregut la veu de la nostra arribada.

Fou precís matar a tiros 3 gallines, ja que ningú's presentà pera comprarlosi.

Y acampàrem, per dinar, a un quart més enllà. Altre cop en marxa, a les cinch hores de caminar varem atravesar dos rius més de la meteixa manera que abans he dit, y altre cop entràrem dins d'un espessíssim bosch, hont la marxa's feya molt pesada.

Impossible sembla que'ls crumans, ab la càrrega al cap, poguessin seguir endavant y saltar los obstacles que en lo bosch feyen difícil lo pas, sens demostrar cançament, ans al contrari cantant aires del seu país, que són sempre melancòlics, y als que'm feren pendre afició per lo originals.

Al començar la marxa de nou, el baròmetre marcava 600 metres sobre'l nivell del mar. Nos dirigiem cap a la platja de *Concepción*, que està situada al cantó oposat a l'isla.

Lo terreno ha canbiat: la terra està coberta de pedres punxagudes y de tremendes arrels ja a mig consumir, veyentnos obligats, en terreno tant dolent, a tenir de pujar

costes molt marcades y baixarne d'altres agafats a les roques que sortien d'entre les penyes.

Dues hores dúyem ja de caminar aixís, quan un verda-der abim en qual fons se percibia ab molta claretat lo soroll que produheixen les aigues corrents se presentà davant nostre, trencantnos el pas: ses parets eren quasi bé verticals, però no hi havia altre remey que atravesarlo; aixís és que, agafantnos a les arrels y a les roques, començarem a baixar, resignats a rodolar algun de nosaltres al fons del precipici si algun sant del cel no'ns donava la mà.

Mitja hora mortal va durar lo descens, trobant en son fons un riu pedregós que duya una aigua tant freda que no la poguerem saborejar.

El baròmetre marcava que havíem baixat 100 metres verticalment; 100 metres que calia ara pujar ab les meteixes dificultats, y que quan les vam vencer se convertiren en 180 metres, quedant los pobres crumans, a pesar de sa robustesa, abatuts baix el pes de la càrrega y extesos per terra, costant molt lo reanimarlos.

Una hora de descans y bons vasos de canya'ls varen posar a to. A nosaltres unes copes de xerès nos donaren forces, y emprenguerem la baixada cap a la platja de Concepción.

Estavem a 180 metres sobre del mar. Atravessàrem primer una petita plana, començà en breu un descens suau, y a les set y mitja de la tarde'ns trobem ja a la platja de Concepción, donant per acabada la caminada.

La jornada d'avuy ha sigut de dotze hores y mitja.

L'isla queda aixís atravesada per la part més estreta, haventhi passat nosaltres dos dies escassos.

Lo lloch hont sortírem de la citada platja no'ns va resultar bo per acamparhi aquella nit: fou precis dirigirnos a la punta sur de la badia per lograr trobarne un que fos a propòsit; però com un riu caudalós y de corrent impetuosa va privarnos lo pas, tinguerem de fer senyes a una ballenera que afortunadament divisàrem no molt lluny, y aquesta'ns conduhí al lloch hont volíem acampar; hermosíssima platja voltada d'arbres espessíssims,

quals copes formaven un sostre natural que'ns preservà de la serena, sempre malsana y temible en aquet país.

La fadiga del dia no'ns donà lloch a pensar en lo desastrós de la nostra roba, que exigia prompte reparació, ni en lo perill de les besties feres y animalots danyins que hi ha per allí. Abans que'ls PP. Missionistes acabessin lo reso vespertí, ja tots dormiem en les respectives hamaques.

Al endemà, y apenes lo sol començava a iluminar la terra, nos dirigírem tots a la Casa Missió de Concepción, que's troba a una distancia de dos hores de la platja; los PP. Missionistes que l'habiten, quasi tots catalans, nos reberen ab los braços oberts, demostrantnos un afecte com si tota la vida nos haguessin conegut.

Allí passàrem un dia de llegítim descans, y sempre nos recordarem ab gust d'aquells hospitalaris habitants d'aquelles celdes còmodes y netes hont olvidàrem la fadiga de la penosa marxa, y d'aquella iglesieta hont tots junts demanàrem a Déu que seguís dispensantnos sa protecció.

Lo toch de campana'ns despertà al dia següent a les cinch. Les provisions de boca foren ben reforçades, sobre tot lo xerès, que és lo que més sol mimvar; y despedintnos d'aquells sants varons, prenguérem rumbo cap a *Moka*, residencia del rey dels bubis (que du per nom lo meteix de la població). A les tres hores trobàrem un riuet d'aigües ferruginoses, a la vora del qual nos varem asseure a descansar, repartint abans a la nostra gent menjar per tot lo dia.

L'abundancia d'aigües que de totes menes hi ha en aquesta isla és certament desproporcionada ab sa grandor, puix que en dèu hores que trigàrem en arribar a *Moka* travessàrem encara dos grossos rius més, y ja queden dits los que fins ara haviem vist.

Dos poblets se troben abans d'arribar a la *capital* dels bubis: són *Cutari* y *Riasaca*.

Moka, que pels bubis és una gran ciutat, y ciutat la nomenen, val la pena de ser descrita.

Dèu minuts escassos abans d'arribar a qualsevol poble bubí, la vista's deté en una arcada feta ab tronchs de gran corpulencia, que tindrà uns tres metres d'alçada, y que té per adornarla encastades unes grans petxines y cargols de mar, al peu de la qual, y en sa part dreta, s'hi troba construïda una caseta que tindrà d'alçada la meitat del arch, feta de *calabós* ab teulada de fulles de *bambú*, y penjats en la part de dins, tant en les parets com en lo sostre, molts fruits del país, tals com *yames* y *mangos* frescos, etc. A un metre de distancia, o un poch més lluny de la propia casa, varis puntals, en forma d'uns tres peus, aguanten una especie de cassoles de fanch en forma d'un gibrell de rentar plats, plens d'aigua, y aprop hi ha clavats a terra alguns tronchs d'una fusta negra que pertany a un arbre anomenat *arbre-medecina*, en els quals hi ha enganxats òssos y calaveres d'animals sacrificats. Tot això's refereix sols als poblets petits, puix a Moka, en lloc d'una sola arcada, n'hi ha dèu, y la casa descrita és molt gran. Per sota d'aquets archs sols pot passarhi'l rey, y el botxuco en los demés poblets. Qualsevol bubí que s'atrevis a ferho seria condemnat a mort.

Mirava jo aquest *aparato* ab atenció y estranyesa, quan un dels missionistes me digué: «No's cansi en descobrir lo que això significa, perquè no encertarà may. Aquesta gent selvatge, si bé no tenen cap religió, creuen, no obstant, en los mals esperits, que ells encarnen en un Ser dolent a qui temen molt; y tot lo que'ls hi succeïx de mal diuen que és obra seva. Donchs bé: això ho construeixen per privar que entri en la població aquet ser malèfich, a qui denominen *Morimon* (que vol dir *diable* en nostra llengua), y ab aquet fi comencen per halagarlo, fentli una arcada, que en tot temps y en tot lloch és signe d'honors; li donen casa per que hi habiti y aixís no's tingui d'introduir en cap de les dels habitants de la població. Dins aquesta casa hi posen cada dia menjar nou, perquè en cas de tenir gana no prengui menjars al poble; li deixen aigua per aplacar la set; y aquets tronchs, que ells ne denominen *medecina*, són perquè en cas de que es-

tigui malalt puga curarse sens necessitar auxili dels bubis; essent, per fi, los òssos, ofrenes que li fan perquè deixi en pau a les families que ocupen la població.

»El bubí té la mania d'inculpar al Morimon totes les calamitats que li succeeixen. Si's mor una de ses mullers, és que'l Morimon l'ha morta; si fugen ses gallines, ja sap que tal desgracia també és obra del esperit del mal; en fi, és una preocupació que'ls domina y els indueix a cometre actes verament risibles.

»A cada vehí li toca un dia canviar les fruites y l'aigua; y si veu intactes les del dia abans, torna boig d'alegria al poble, ja que és una prova de que'l Morimon no s'ha acostat. Més, com entre'ls selvatges no deixa d'haverhi despreocupats, sobre tot entre races enemigues, no falta algun que altre *crumà* o algun *pàmue* que s'entreté a robar les provisions del dimoni; però pobres d'ells si'l bubí'ls hi atrapés!»

Al entrar a Moka quedàrem sorpresos al veure com nos rebien sos habitants: allí no fugiren; al contrari, sortien de ses cases a mirar als missionistes y els hi oferiren ous.

Les cases són fetes ab tronchs, però tant perfectament units que semblen d'una sola peça, y van clavats tant fondos que són d'una gran solidesa.

Estàn coberts ab bambú, y les teulades són altes, acabant ab una punta molt pronunciada, desde hont baixen los vessants en forma un poch còncava a descansar sobre les parets. Crida verament l'atenció veure que les portes de les cases se troben situades a més de mig metre de terra y tenen la forma quadrada d'una finestra ab la grandaria d'una boca de forn. Això, que per nosaltres fóra una gran dificultat per entrarhi, no ho és pèls bubis, que hi entren ab tanta lleugeresa que talment sembla que volin. L'objecte d'aquesta estranya disposició és evitar en los días de *tornados* les inundacions, que solen esser molt grans y molt promptes.

De l'una casa a l'altra hi ha una distancia d'uns vuit metres, que és una precaució contra'l foch, igual que

a *Santa Isabel*. Per passar de l'un carrer a l'altre és precis pujar y baixar una doble escalinata feta també ab tronchs molt ben ajuntats, que agafa tota l'amplada del carrer; precaució també sens dupte contra les inundacions.

Los bubis que posseeixen varies dònnes les tenen en unes altres cases darrera de les seves; los botxucos del rey (nobles) ne tenen bastantes, y Moka en son harem n'hi guarda cent.

Això'ns despertà la curiositat, y, quedantnos endarrera tres dels excursionistes, varem penetrar de sopte, prosseguits del guia, dins de la casa de les *hurís* d'un dels botxucos, sols pel gust de veure en quina forma hi vivien. Eren unes vint, nues completament, y pintats sos pits, braços y cames ab colors vius que'ls meteixos bubis preparen ab vegetals.

La nostra arribada produí un alborot espantós: algunes se giraven d'esquena, tal vegada avergonyides; altres se retorcién els braços ab gran desesperació; però totes cridaven qui més podia: *Morimons, morimons!* Lo guia nos digué que'ns havien pres pels dimonis blanchs.

Prompte sortírem d'aquell *harem*, hont ja venien a buscars los nostres companys, alarmats; perquè no permetia detenirsehi gaire estona la repugnant farum que s'hi sentia, augmentantse ab l'absoluta carencia de netedat l'olor desagradable que exhala la pell d'aquella raça; y no exagero si dich que no patiria més l'odorat en lo lloch de major putrefacció.

Un cop arribàrem al palau del rey de Moka, el porter, que estava dret com un fus al llindar del portal, nos digué que'l rey estava malalt, y que, per lo tant, no se'l podia veure, lo qual és una excusa que sempre té a mà per tothom; més un dels guies nostres, que en altre temps havia estat servidor de Moka, li manifestà que erem gent de pau y amichs d'ell, ab quals raons lo porter passà el recado y contestà que'l rey s'estava vestint y sortiria aviat. En efecte, començaren a sortir dotze botxucos de rey (nobles), completament despullats, portant en ses

mans unes vares molt llargues y adornades; un sombrero de palla en forma d'una fruitera posada al revés, ahont s'hi balancejaven plomes de colors vistosos; y, per fi, en ses cames, braços, cos y cap tenien una infinitat de ratlles fetes ab un ferro ruent en direcció horitzontal, essent aquet lo distintiu dels bubis que estàn al servey del rey; y aquell que més ne té en son cos és lo més distingit, ja que al férseles ha demostrat esser molt valent y no causarli temor lo foch. Per això Moka ne té tot lo cos atestat, y tant espesses que de l'una a l'altra no hi ha pas un gruix de duro. Tant els botxucos com lo seu rey duyen en los braços y cames braçalets fets de penjolls d'òssos treballats y objectes petits lluent, no faltant entre aquestes *joyes* botonets de metall, y sobre tot a les munyeques sartes de pedretes foradades que'n diuen *diner-bubi*.

Sa Majestat... anava al final, y son tipo té ben poch de realesa. Va sentarse a un pilar fet de fusta que hi ha fòra'l llindar del seu palau, y els botxucos se colocaben sis per banda, passant tot seguit cada un de nosaltres a donarli la mà, que no és pas més fina que la del cavador més endurida pel treball.

Es en Moka (lo *gran Moka* que li diuen los seus) un home d'una seixantena d'anys, alt com un pi y ab una musculatura d'atleta. Una barba completament blanca li arriba fins a més de la meitat del pit, però ell ordinariament se la recull fenthi sis nusos, tres per banda, los quals se desfà quan té alguna visita, procurant a força de saliva allisar-la y suavisar-la continuament.

Son trajo consistia en un sombrero de palla qual materia apenes pot reconeixes sota'l gruix de pols y suor que'l cobreix, una camisa que si algun cop se veu neta deu esser d'una tela vermello,sa, y un pantalon blau apedaçat, no menos nèt que les altres prendes. No usa calçat de cap classe; de manera que'l conjunt, entre la mala olor que tot bubí despedeix y lo repulsiu de sa bruta vestimenta, feya que, a pesar de la nostra natural curiositat, nos mantinguessim tots, y no pas per respecte, a una regular distancia.

Va voler examinar les nostres escopetes, tant lluentes y tant diferents de les de pedra foguera que usen alguns bubis, y pregà que la dispaessim davant seu, fent blanch en unes gallines; y aquet real capritxo nos proporcionà un bon reforç en les nostres provisions de boca.

Al soroll de les detonacions sentírem crits per tot arreu, creyant lo poble que havíem anat ab l'intent de matarlos a tots; però un botxuco'ls tranquilisà, y llavors, cedint a la curiositat, acudiren negres y negreses, qui, després d'agenollarse davant del rey, no paraven de mirar y tocar nostres armes y objectes.

Lo rey Moka simpatisà ab nosaltres en gran manera, gracies sobre tot a les xistoses ocurrencies d'en Joki, lo nostre intèrprete, ab qui parlà bona estona y a qui abraçà ab efusió.

Ell meteix nos acompanyà a recorre la ciutat y volgué ensenyarnos son harem, que ocupa tot un carrer. Tampoch aquestes mullers, a pesar de son rango, gasten roba de cap classe; emprò ses pintures eren diferents de les del poble, y no les pot usar ningú més. Eren colors vermell-foch y groch, ab ribets verts en els braços, que no poden destenyirse may. L'higiene d'aquell harem no és pas millor que la del que abans havíem vist: aixís és que procuràrem sortirne aviat y despedirnos.

Una ampolla de canya, un vestit blanch ab un cor vermell, donatiu dels PP. Missionistes, tabac y algunes altres dàdives ab que obsequiàrem al rey, lo posaren molt content, y nos prometé que aquella nit, ja que feya lluna, donaria uns balls (*baleles*) en obsequi nostre.

Més endavant los descriuré junt ab altres balls del país.

A la matinada sortírem de la caseta de bambú ahont la real hospitalitat bubí nos permeté descansar algunes hores abrigats del fret que per les nits sol fer a Moka a causa de trobarse 1,200 metres d'alçaria sobre del mar; habitació adornada ab grans petxines y caragols marins, banyes d'antílop y calaveres de molts animals, que li donaven aspecte més de tomba que d'estancia humana.

Era'l sisè dia de la nostra excursió. Dirigirem los passos al cim d'una montanya molt elevada, ahont nos digueren que hi ha un gran estany.

Tres hores se tardà en arribarhi, y verament se mereix la passejada. Es un estany de més de 1,000 metres en quadro, situat a 1,750 sobre del mar.

No m'és possible descriure'l benestar que allí s'hi disfruta.

Aquell immens llençol d'aigua està rodejat de tossals arrodonits coberts de verdor, que presenten un cop de vista encisador.

Los nostres crumans no s'atrevien a avançar, de tant admirats que estaven en aquell lloch, que, a excepció de quatre missionistes, ningú més que nosaltres havia visitat fins aleshores.

Una verda alfombra d'herba flonja d'uns 150 metres d'amplada rodeja l'estany, y per ella avançarem ab precaució, no sense enfonzarnos alguns fins a genoll a fi de provar l'aigua, que resultà ser excelent.

D'entre'ls jonchs y canyars de les vores s'aixecaven molts ànechs silvestres y altres aucells, entre'ls quals matàrem un hermosíssim faisà d'un plomatge que no he vist en cap colecció, y tòrtres molt semblants a les de la península.

Desde aquí emprenguerem la tornada, y pel camí trobàrem un naixement d'aigües minerals que presenta circumstancies dignes d'esmentarse.

Es una gran bassa hont hi neix l'aigua fent grans bombolles y sentintse continuament un sórt soroll sota terra. Clavant un bastó a la profunditat de dos pams no més, pel forat que fa se sent un soroll igual al d'una vàlvula quan desvapora, y als poch moments ix una aigua que materialment bull. A n'aquesta bassa ningú s'hi va atançar, perquè era exposarse a morir tot seguit, ja que sos encontorns estaven plens de cadavres d'antílops, de corps y altres aucells, y d'insectes, com papellones, que degueren morir baix l'acció del àcit carbònic que allí's desprèn en abundancia.

De l'aigua que eixia pels forats fets ab lo bastó los negres ne begueren molta, puix ja sabien que era medecinal, y molts d'ells s'en feren fregues per tot lo cos.

Realisat com estava ja'l fi de la nostra excursió, y desitjosos tots de trobarnos a casa altra vegada, lo camí que prenguerem per arribar a San Carlos fou lo més dret.

Atravessàrem el bosch en linia recta, y a la tarde del dia següent entravem a descansar a la Casa Missió. Al endemà dues balleneres nos portaren a Santa Isabel, hont després de dotze hores de bona mar varem trobar lo descans que cada hù de nosaltres necessitava prou després de nou dies de seria fadiga.

III. — LOS BALELES

La passió que més domina a totes les races negres aquí existents, la que més deliri y entusiasme'ls causa, y per la que no hi ha sacrifici que no facin, és, sens cap mena de dupte, la dels *baleles*, nom ab que denominen lo ball.

No hi ha cap aconeteixement en sa isla, ja sigui favorable o contrari, que no's celebri ab un balele. En un naixement, una boda o un enterro, se calcula sa importancia pel balele que's dóna, més que per l'aparato de riquesa de que puga ferse ostentació en l'acte. ¿Què's diria de la boda si, encara que vessessin per tot arreu los regalos, los convits y les festes, no's fes al menys un parell de nits de ball? Què del enterro sumptuós si no's ballés?

Semblarà estrany que en la casa en que poques hores abans hi ha hagut un cadavre, tal volta del seu amo, per la nit s'hi faci un ball; però no és això lo pitjor, sinó que la *juerga* ja comença durant la vetlla del difunt.

Aquesta fou una de les costums que jo no podia creure, y que tinguí de vèurela per fermen capàs. Als que vetllen un mort se'ls posa una tauleta coberta de negre ab tres o quatre botelles de canya, que serveixen perquè vetllin millor; però això no's consegueix may,

perquè al anar a buscar el difunt sempre tenen de començar per alçar als vetlladors de dessota del empostissat que aguanta al mort.

Comença després lo ball, y lo primer de rómprel ha de ser lo viudo o la viuda, o la persona més parenta del finat; y com la festa dura moltes vegades fins a les tres o les quatre de la matinada, no cal dir que entre ball y ball, per recobrar les forces, se té de fer gran consum de *canya*, anís y altres begudes, que donen lo resultat que és d'esperar. Si la viuda està inconsolable, com va succeir no fa molt temps a una vehina nostra, se fan tres nits de ball, fins a que'l cansanci li fa desapareixer lo sentiment.

Cada raça té la seva classe de balls, entre'ls que n'hi ha de notables. Los bubis en especial celebren lo balele guerrer ab un entusiasme que ratlla en deliri, y durant lo qual se surten de tino y s'emborratxen de plaer, semblant una verdadera bogeria.

Los crumans ne tenen varis, però d'un istil més vulgar, consistint sa orquesta en un timbal tocat ab frenesi, y alguna que altra vegada una flauta de llauna, o una trompeta, o un acordeon.

Los del *Monobias* y *Serra-Lleona* ja són millors: aquestos ne ballen un que sols pot celebrarse en nits de lluna, que és originalíssim.

Per fi, les classes negres distingides, que podriem dir l'aristocracia de la raça, celebra'ls seus balls ab certa esplendidesa y luxu y al istil europeu, sense perdre'l seu color pujat d'africanisme.

Vaig, donchs, a descriure de la mellor manera que pugui cada un dels baleles que jo he vist desde que'm trobo en aquet país.

LO BALELE DEL AMOR

Me trobava a Moka. La nit era hermosíssima, y la lluna, que estava en son ple, iluminava un pati grandios que's trobava situat prop del palau del rey bubí. Los botxucos lo rodejaven sentats a terra, mentres que'l soberà

s'estava enfilat dalt del tronch d'un arbre tallat a l'alçada d'un metre aproximadament.

Un corn y un atabal romperen ab un preludi de notes estridents, que tant als meus companys com a mi'ns feren posar de sopte les mans a les orelles: era una marxa en honor del seu rey que's dignava presidir los balls dels seus súbdits.

Nosaltres nos colocàrem de la millor manera possible al voltant de la *cort*, disposats a presenciar un espectacle per mi may vist.

Tot predisposava l'ànim: la nit, la lluna y el lloch hont nos trobavem. Eren les vuit y mitja quan anaven arribant los bubis, adornats ab pintures y plomes vistoses, coberts de mig cos en avall ab un drap de colors vius y ab penjolls d'òssos en los braços y cames.

Cada un portava un bastó adornat ab herbes y penjolls d'òssos, y algun que altre hi duya flors. Les dònes anaven venint també, *elegantment* arreglades, lluhint una *toilette* per l'estil de l'indicada; y, una vegada tots reunits, se col·locaren de la següent manera: una circumferència central d'homes del ball; una altra, concèntrica an aquèlla, de dònes solteres, és a dir, que encara no havien sigut comprades; y una altra d'espectadors.

Un cop lo rey donà'l permís, va començar lo cant general, melancòlich y tendre, poch variat, però cadenciós en alt grau.

Lo cant del bubí és molt expressiu: demostra, quan vol, sentiment y ternura, y a voltes ab notes fermes marca l'alegria y l'entusiasme, mentres altres cops sap entristir ab la monotonia de l'expressió musical.

Començat ja'l cant, los balladors (que eren los de la circumferència central, homes sols) anaven donant voltes poch a poch, y ab sos gestos y moviments donaven a comprendre estar possehits d'un gran sentiment, puix que uns anaven ab lo cap baix cantant coses tristes, que'ls demés acompanyaven sense apartarse ni un moment del compàs, y altres se donaven cops de punys al pit, com presos d'una gran desesperació. En el públich del voltant

lo silenci era absolut y semblava que apenes s'atrevien a respirar.

Un quart d'hora feya que durava aquesta mímica, quan lo *capí* del ball (lo cap de ball) va saltar al centre del circol, y allavors de sopte'l cant varià per complert: lo restant de balladors continuava donant voltes acompasades, limitantse'l coro a acompanyar la veu del capí, formant un conjunt molt harmònich. Cantava aquet una especie de declaració d'amor, que's dirigia a una de les donzelles de la segona circumferencia, ab gestos que entre ells devien esser molt commovedors, ja que ella va entrar llavors al centre hont lo capí estava, y eren dignes de veures sos gestos expressius y de sentir les exclamacions y crits d'alegria que feya al oir lo cant de son aimador. Se retorcia les mans, s'apretava'l cap, plorava y reya tot a la vegada, fent unes ganyotes que a nosaltres nos feyen perdre la serietat, fins que caigué a sos peus agenollada. Llavors lo capí l'alçà, cantant un duo que, com sempre, acompanyava'l coro perfectament, y sortiren los dos, tornant-se ella al lloch hont abans estava y ell a formar part de la roda; y saltant allavors un altre a ocupar lo lloch d'aquell, se repetiren les meteixes escenes descrites.

Aquestes, si'm fos possible relatarles ab sos menors detalls, són verament notables; més sols presenciand-les se pot comprendre son caràcter originalíssim.

A continuació tingué lloch lo balele de la guerra.

LLUÍS DE MARTORELL

(Acabarà)

CATALECH ESPELEOLOGICH

DE CATALUNYA (1)

(Continuació)

Cantallops. 153)—Vora can RAFOLS DELS CAUS hi hà una cova que té a la vora una *roca llarga*.

ITINER. Vilafranca; camí ral.—TER. G. Cretaci Ap-tense.—BIBLI. Milà y Fontanals, *Olérdula*.

Capellades. 154)—GRUTES DE CAPELLADES. —Se troben en la part baixa de la població, en la montanya del Castell de Brochs. Són molt nombroses y tenen abundants concrecions.

ITINER. Estació, linia de Martorell a Igualada. Diligencies a Sant Sadurní de Noya.—TER. G. Calices paleozoi-ques.—BIBLI. Maureta y Thos, *Barcelona: Mem. de la Com. del Mapa Geol.*; Puig y Larraz.

La Llacuna. 155)—AVENCH.—Està situat en la *Plana d'en Cosa*. Segons dir de la gent, en son interior s'hi troben coves espayosíssimes.

TER. G. Califa triàsica.

156)—AVENCH.—En la serra de Castellà. S'hi sent gran remor de vent o aigua. Ningú s'ha atrevit encara a baixarhi.

157)—LA COVA DE CAN VILÀ.—Està situada entre La Llacuna y Miralles, en la vessana d'una boscuria espessa y sobre la casa de l'Almunia.

Montmell. 158)—AVENCH DE LA ROCA-LLISA.—Està situat a 15 minuts de Montmell. Fou sondejat per en Pau Teixidor, de Rodonyà, trobant una fondaria de 21

(1) LO CENTRE EXCURSIONISTA agrahirà moltíssim que tots los socis que tinguen noticies de coves y avenchs, no incloses en aquest Catàlech, se dignin enviarles per completarlo, com també si hi hà alguna nota equivocada que mereixi l'esmena.

metres. En les guerres passades hi tiraven moltes persones.

TER. G. Dolomies cretàcees. — BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista*.

159) — AVENCH DE PUIG-FRANCÀS. — A 30 minuts de la població. Ha sigut explorat per en Pau Teixidor, que hi trobà molts restos d'animals.

BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista*.

160) — AVENCH DE PALLERETS. — A 75 minuts, de fondaria desconeguda.

BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista*.

161) — AVENCH DE CARLES. — A 60 minuts. En la guerra dels 7 anys els carlins hi amagaven les persones que seqüestraven.

BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista*.

162) — LES BOQUES CALENTES Y FORATS DE MONTMELL. — Estàn situades en la serra de Montmell. El forat més gran, segons dir de la gent, és la boca d'una misteriosa mina feta pels moros, dins de la qual hi ha llebres encantades. Les altres potser tenen comunicació ab alguna fonda corrent d'aigua calenta.

BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista*.

163) — LA COVA CATIVERA.

164) — LA COVA DELS COSTERS.

Abdues són vora'l poble.

BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista*.

Marmellà. 165) — LA COVA DEL SUMOY.

166) — LA COVA DEL MUALTA. — Estàn situades a una mitja hora del poble.

TER. G. Cretaci Aptense. — BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista*.

Olèrdola. 167) — COVA DEL AMETLLÓ. — Gruta en qual interior brolla una font. No té més que 5 m. de llargaria per un d'alçada. Es molt estreta.

ITINER. A 5 km. de Vilafranca. — TER. G. Calices miocèniques. — BIBLI. Castellanos, *Bull. del Centre Excursionista de Catalunya*, 1892; Puig y Larraz.

Olesa de Bonesvalls. 168) — AVENCH DEL ESCARRÀ. — Té 76 metres.

169) — AVENCH DE LA FERLA. — 5 metres de diàmetre per 105 de fondaria.

170) — AVENCH DEL PUIG DEL ESCAMPADOR.

171) — AVENCH D'ESTELAS.

172) — AVENCH DEL PARRILLA. — 46 metres.

173) — AVENCH DELS CASALS. — Aquestos sis avenchs són els més importants dels molts que hi hà en el terme de dita població.

ITINER. Molins de Rey, estació; carretera. — TER. G. Cretaci Aptense.

Puigtinyós. 174) — LES COVES DEL SANTÓ.

TER. G. Calices triàsiques. — BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista*.

Pontons. 175) — COVA DE LES CALAVERES. — Mina protohistòrica trobada al obrir les galeries transversals de la mina *La Esperança*. Té de 5 a 6 m. d'altura per uns 3 y mig d'ample y llarch, y les parets estàn cobertes de concrecions. En el fons d'aquesta excavació s'hi trobaren els restos de varis obrers, quals utensilis, d'ofita y pedernal, demostraven l'antiga edat a que pertanyien, y que degueren quedar enterrats a causa d'algun enfonzament. No's vey a que haguessin fet cap treball de fortificació en l'excavació. Els cadavres foren malmesos pels meteixos minaires que'ls descòbriren.

ITINER. Camins vehinals. — TER. G. Calices triàsiques. — BIBLI. Gomis, *Butll. de la Assoc. d'Exc. Catal.*, XI; Puig y Larraz.

176) — COVA DE LES VINYES. — Són quatre coves situades a una mitja hora més avall que l'anterior, en el marge dret de la riera de Pontons, sobre unes vinyes y al peu d'un single. Són quasi inaccessibles y hi ha la tradició que estigueren habitades en època molt llunyana.

TER. G. Calices triàsiques. — BIBLI. Gomis, *Butll. de la Assoc. d'Excur. Catal.*, XI; Puig y Larraz.

Rodonyà. 177) — COVA DE PEDRAFITA. — A mitja hora del poble.

TER. G. Cretaci Aptense. — BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista*. — EXPL. En Pau Teixidor hi trobà objectes protohistòrics.

178) — LA COVA D'EN JAYET. — Es molt gran y té ramificacions difícils d'explorar a causa dels enrunaments.

BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista*.

179) — COVA DEL PAPIOL. — A mitja hora del poble.

BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista*. — EXPL. En Pau Teixidor, que hi trobà objectes protohistòrics.

Roda de Barà. 180) — COVA DEL MERLA.

TER. G. Calices miocèniques.

Salomó. 181) — LA COVA FONDA. — Està situada entre Vilavella y Salomó, vora'l riu Gayà. L'entrada és petita, però en l'interior hi ha sales espayoses, habitades per l'home protohistòric, segons se desprèn de les importantíssimes y abundants troballes fetes per en Pau Teixidor y en Lluís Marià Vidal.

BIBLI. Teixidor, *Bull. del Centre Excursionista*, 1896. — EXPL. Pau Teixidor y Lluís Marià Vidal.

Sant Joan de Mediona. 182) — COVES DE BOLET. — Estàn situades sota la serra de Crivillers. La gent diu que may s'ha pogut arribar al fons ab tot y haverse seguit un troç de dues hores. El forat d'entrada ab prou feynes se veu, però un cop dins se troba una gran sala, hont hi hà altres forats que comuniquen ab grans galeries.

ITINER. Sant Sadurn de Noya, estació; carretera fins a Mediona. — TER. G. Calices triàsiques.

Sant Martí Sarroca. 183) — LA COVA RODONA.

184) — LA COVA PEDRERA.

185) — LES COVES DE SANT MARTÍ. — Són molt abundants, però petites. Estàn situades en *les valls* prop de l'iglesia, en una singlera sota la qual passa la riera de Pontons.

ITINER. Vilafranca, estació; carretera.—TER. G. Calices miocèniques.—BIBLI. Castellanos, *Bulll. del Centre Excursionista*, 1893.

Subirats. 186)—L'AVENCH.—Cavitat de grans dimensions situada en la propietat de *can Ros*. Son fons està tapat pels esfondraments.

ITINER. Sant Sadurní, estació; camins vehinals.—TER. G. Cretaci Aptense.

187)—COVES D'ORDAL.—Vora'l *Pont del Lladoner* y al meteix costat de la carretera que va a Olesa de Bonesvalls. Fa poch anys que no's coneixia més que la seva entrada, a manera d'avench. Després s'arreglaren per poder esser visitades. S'hi entra baixant uns quants escalons. Després se segueix una rampa que condueix al primer aixamplament: aquet està adornat ab estalagmites de gran tamany, sobre tot dues que a manera de columnes estàn al centre y van desde'l sostre a terra. Aquest aixamplament és circular y té les parets cobertes ab concrecions tobàcees. Baixant per una escala de fusta a un pou que termina ab rampa, se troba una altra sala, 20 m. més baixa que la primera, y se continua baixant de la meteixa manera fins a un altre aixamplament que té hermoses concrecions y se troba a 35 m. més baixa que l'entrada. No s'ha explorat encara tota, puix hi hà gran nombre de galeries y pous per hont ningú ha gosat a ficarse. Avuy està tancada al públich a causa d'haver ocorregut alguns enfonzaments.

ITINER. Carretera de Barcelona a Tarragona; a 9 kilòmetres de l'estació de Sant Sadurní.—TER. G. Calices Aptense.—BIBLI. Castellanos; Renter, *Bulll. del Centre Excursionista*, 1891; Puig y Larraz.

Torrelles de Foix. 188)—COVA DE LA VERGE.—En ella s'hi trobà l'imatge que's venera a l'iglesia, la qual està construïda sobre la meteixa cova. Aquesta té 2 metres d'altura per 10 de llargada.

ITINER. Camins vehinals; a 14 kilòms. de Vilafranca.—TER. G. Calices y margues triàsiques.—BIBLI. Gomis;

Castellanos, *Butll. de la Assoc. d'Excur. Catal.*, XIII; Puig y Larraz.

189) — COVES DEL TUIXÓ. — Se troben al SO. del punt de confluència de la *Riera* ab el *Torrent Sech* en una montanya molt ensinglerada.

TER. G. Calices infracretàcees. — BIBLI. Castellanos, *Butll. del Centre Excursionista*, 1893; Puig y Larraz.

190) — COVA DELS BOUS. — Es bastant gran y molt coneguda per haver-hi amagat molta gent en temps de l'invasió francesa. Se troba en un congost per hont passa la riera de Pontons.

TER. G. Calices cretàcees. — BIBLI. Idem.

Vespella. 191) — COVES ROJES.

BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista*.

N. FONT Y SAGUÉ

(*Seguirà*)

SECCIÓ OFICIAL

SOCIS ENTRATS DURANT LO SEGON TRIMESTRE DE 1897

SOCIS RESIDENTS

D. Casimir Casaramona. — D. Joan Sampere Costa. — D. Pere Costa. — D. Joan Piñol. — D. Antoni Suqué. — D. Ferran Casas. — D. Joseph Sala Ardiz. — D. Joaquim Sunyer. — D. Juli Soler y Santaló. — D. Joseph Feliu. — D. Joseph Canalias y Vintró.

SOCIS DELEGATS

D. Joseph Berga Boada, a Figueres. — D. Joseph Mas, a Cardona. — D. Francisco Sala y Duran, a Sampedor. — D. Joseph Valls, prevere, a Prats de Lluçanès. — D. Angel Galofre, a Rodonyà. — D. Miquel S. Oliver, a Palma de Mallorca. — D. Antoni Noguera, a idem.

DONATIUS PER LA BIBLIOTECA

- De D. R. Andreu y Serra: *Procedimiento electoral en España*, pel donador.
- Del Ministeri de Foment, procedent de donatius de varies corporacions: *Société languedocienne de Géographie*.—*Géographie générale du département de l'Herault*, 2 volums.—Butlletí, 11 volums.—*Société de Géographie de Toulouse*.—Butlletí, 18 volums.—*Société Ramond de Paris*.—*Explorations pyrénéennes*, 10 volums.—*Société d'Etudes Scientifiques d'Angers*.—Butlletí, 3 volums.—*Academy of Sciences du California*.—Butlletí, 1 volum.—*Société de Géographie de Lille*.—*XIIIe Congrès National des sociétés de Géographie*, 1 volum.
- De D. Antoni M. Alcover: *Aplech de rondayes mallorquines*, d'en Jordi des Recó.
- De la Academia Provincial de Belles Arts de Barcelona: *Acta y discursos de la sesión celebrada el día 2 Diciembre 1896*.
- De D. Josep Lapeyra: Un exemplar de la cançó *Los Segadors*, armonisada pel donador.
- De D. Alexandre Guichot: *Notes bibliographiques*, pel donador.
- De D. Bartomeu Mitjans: *Rápida descripción de la Isla de Cebú*, por D. Enrique Abella.—*Tesoro del campo*, por D. Balbino Cortés, 2 volums.—Colecció de 84 prospectes-guies-itineraris estrangers.
- De D. Lluís Marià Vidal: *Noves excursions a la Pica d'Estats y Discurs llegit en la solemne sessió inaugural de 1897 en lo Centre Excursionista de Catalunya*, abdós del propi donador.
- De D. Manel Llopis y Puig: *Cataluña y los catalanes*, por Juan Cortada.—*Costa africana*, por D. Juan Sánchez Cisneros.—*Parnellism and Crime*.—*Revista Catalana*, Janer a Juny 1889, y Janer a Abril 1892.—Una llibreta manuscrita, any 1685.—Coleccions de documents de crèdit, rebuts, factures, etc.; etc.—*Representación que dirige á las Cortes la Junta de Comercio de Cataluña, año 1821*.—*Costumbres marítimas de la Costa de Cataluña*, por D. Pedro Estasén.—*Discurso leído en la Real Academia de la Historia, por D. Victor Balaguer, en 10 Octubre 1875*.—*Presupuestos de gastos municipales de Barcelona en el año 1821*.—*Noticia de la vida y escritos de D. Próspero de Bofarull y Mascaró*, por D. Manuel Milá y Fontanals.—*Plan de los canales proyectados de riego y navegación de Urgel, publicado por disposición de la Real Junta de Comercio de Cataluña, año 1816*.
- De la Academia de Ciencias y Arts de Barcelona: *Pasado, presente y futuro del Puerto de Barcelona*, por D. José Ricart y Giralt.
- De D. Ramon N. Comas: *La fi del Comte d'Urgell*, segons crònica del segle XV, per un redactor de *La Veu de Catalunya*.

PEL MUSEU Y COLECCIONS

De D. Joan Rosals: 3 fòssils.

De D. Lluís Tasso: Còpia autòptica, ab colors, d'una aquarela de Galofre.

De D. Emili L. Sanmartí: 3 fografies, vistes de Lleyda y varis segells de municipalitats.

De D. Pau Teixidor, de Rodonyà: Creu trobada en una casa del terme de Montmell. — Tres fotografies.

CRONICA DEL CENTRE

SESSIONS OFICIALS

SESSIONS PREPARATORIES. — Se celebrà'l dia 3 la de l'excursió al Montseny que ha de tenir lloch els dies 6 y 7. Després es va donar lectura del treball titulat *Okastro Serra*, degut a la ploma de D. Lluís Rierola y Masferrer, de Manlleu, que és una petita monografia sobre'l monestir de Sant Pere de Casserres, que ara s'està perdent llastimosament.

El dia 22 es va fer la sessió preparatoria de l'excursió a Cadaquers y Castelló d'Empuries, que deu celebrarse'ls dies 27, 28 y 29 del corrent.

EXCURSIONS OFICIALS

EXCURSIÓ AL MONTSENY. — Se verificà'ls dies 6 y 7 de Juny. Hi assistiren los Srs. Perez, Galbany y Pagès.

Lo dia 6 ab lo primer tren de Sant Joan de les Abadesses anaren a Balenyà. Ab 35 minuts de camí arribaren a Seva, ahont tingueren la satisfacció de veure restaurada ab molt bon gust l'iglesia parroquial, que té una bonica portalada romànica de nova construcció. Bé prou que's concix que Seva pertany a la diòcesis de Vich.

A n'aquet poble los excursionistes llogaren una caballeria per portarlos la màquina fotogràfica y els queviures. Preu, 5 ptes. diaries y manutenció d'un noyet que cuidava la cavalleria.

A les 11'45 sortien de Seva, començant a pujar la montanya. A les 12'15 passaren per Brull, y a la una arribaren al turó dels Esqueys. A la font de la *Pomereta*, que allí hi ha, dinaren a camp ras. A la 1'50 continuaren l'excursió. Desde'l coll del pla del camp

dels Cindrons oviraren lo santuari de Sant Segimon (1,260 metres) y l'hermita de Sant Miquel dels Barretons (1,340 metres), tant pintorescament situats a la meteixa vora d'una grandiosa singlera.

La montanya estava exuberant de flors que escampaven un delitós flayre, la primavera oferia ses més preuades y encisadores gales.

Atravessaren lo torrent de Sant Segimon, que té son origen a la font de Matagalls, y després d'una soptada pujada oviraren allà lluny la grandiosa creu de Matagalls misteriosament envolcallada per la boyra que fantàsticament era impulsada pel vent que bufava en aquell cim (1,700 metres). Allí arribaven a les 3 de la tarde, recreantse en la contemplació del superb panorama que's descobreix: los grandiosos cimals més alterosos del Montseny, les gemades y pregones valls de Viladrau y Arbucies, y totes les serrallades de l'alta Catalunya.

Mentre s'estaven al peu de la creu, una petita pluja refrescà l'herbey y arbreda de la montanya.

A les 3'45 començaren la devallada cap al santuari de Sant Marçal, camí pintoresch y hermós, atravessant lo collat del Home Mort y coll Pregon (1,500 metres). A pochos passos hi ha, al costat d'unes carboneres, una fresca y regalada font origen de la caudalosa riera Major, ahont brenaren. La vegetació és atapahida. Hi han abets y faigs verdaderament gegantins.

Atravessaren entre boscos los colls de Ses Portadores y del Parany y entraren en un immens bosch de grandiosos faigs per sota dels que anaren devallant més de tres quarts d'hora. Es verdaderament hermosa aquella grandiosa fageda, única potser en tot Catalunya.

A les 7 de la tarde arribaven al soliu santuari de Sant Marçal (1,110 metres), situat en una fresca vall que enclouen l'alterós cim de les Agudes, lo macís del Matagalls y lo Pla de la Calma, ombrejada per una exuberant vegetació y animada arreu per enjogaçats xaragalls. L'aigua de la font que hi ha en lo bosch proper és excelent.

En lo santuari s'hi menja y s'hi dorm ab lo meteix confort que en una casa de pagès. Sopar, dormir y un petit esmorzar, 2'75 ptes.

A trench d'auba (a les 4'30) continuaren l'excursió cap a les Agudes, pujant al collat de les Farreres y donaren la volta al macís per la banda E. y S., passant sempre per sota d'ombrívola fageda. S'atravessen tres barranquets a gual, ja que tots porten aigua. Un d'ells és l'origen de la riera de Vilanova o de Crous, tant

celebrada per ses truytes, affluent principal de la riera d'Arbucies.

A les 7 arribaven al coll del Pla del Espinal, ahont esmorzaren sota l'arbreda. Allí hi passaren molt de rato perquè lo delitós del lloch hi convida.

Mientras los Srs. Pérez y Galbany s'encaminaven cap al santuari de Santa Fe, lo Sr. Pagès y el noy de la cavalleria feyen l'ascensió al pich de les Agudes pel camí més dret, quasi verticalment, logrant assolir lo cim en menos de tres quarts. Aquell enlairat cim (1,740 metres) de roca viva, de 2 o 3 metres d'amplada, ensinglerat abdues bandes, causa una vivíssima emoció al excursionista: l'abim als peus, quasi tot Catalunya a la vista. Es un espectacle bellíssim y grandió.

La devallada, també pel dret, quasi fou vertiginosa. Toparen ab la font de Briansó, la més freda y la més regalada y abundant de tot lo Montseny. Es lo naixement de la riera de Gualba que atravessa la vall de Santa Fe. En 45 minuts arribaven al santuari d'aquet nom, situat en tranquila vall rodejada del imponent turó Gros, del Home, de les Agudes y de Morou, damunt Riells. L'aigua hi corre per tots indrets, espessos boscos de faigs l'ombrejen y conviden al repòs.

En lo santuari s'hi menja bastant bé. Lo confort és igual al de Sant Marçal. Un dinar, 2 ptes. Al davant del santuari hi ha una font de magnífica aigua.

A la 1'45 de la tarde sortien de Santa Fe, y, atravessant la palanca y passant per la font de la Teula, origen de la riera de Breda o Riells (bifurcació del camí que va a Arbucies), los Bimanés, lo collet dels corrals Perarnau, de can Pelegrí, can Joya, arribaven a la riallera vall de Riells. Es aquesta vall un sot delitós, ahont l'aigua arreu joguineja en bellugadissos xaragalls, y una exuberant vegetació de variats tons de color verd són un encís per la vista y un agradable repòs al esperit.

A les 4'25 arribaren a Breda, ahont descansaren curts moments, y en una tartana (passatge o'35) anaren a la propera estació del ferro-carril de França (interior), ahont pujaren al tren, que retornà als excursionistes a Barcelona. — P.

EXCURSIÓ A CADAQUÉS Y CASTELLÓ.—L'anunciada expedició a Figueres, Roses, Cadaqués y Sant Pere de Roda tingué lloch los dies 27, 28 y 29 del mes passat; y faltant temps material per donar aquí la narració detallada, adelantarem aquesta breu noticia.

Los socis Srs. Rosals (pare y fill), D. Enrich Pérez y D. Fran-

cesch Millet foren rebuts a l'estació de Figueres pel nostre president y el soci delegat D. Romualt Alfaràs, passant acte seguit a visitar detingudament l'interessant museu emporità que aquest últim ha reunit.

A les 2 de la tarde emprengueren la marxa cap a Castelló d'Empuries, agregantse a la comitiva D. Pere Vives, advocat a Figueres, D. Pere L. Castells, advocat a Barcelona, D. Paulí Castells y D. Francisco Bonet y les senyores de dos dels excursionistes. Visitaren aquí l'iglesia y la casa dels Templaris, y arribaren a Roses a entrada de fosch.

A la matinada del dia 28, reforçada l'expedició ab la vinguda de D. Sebastià Aguilar, jutge de Figueres, la comitiva emprengué, part a peu y part en tartana, la pujada del coll que separa'ls pichs de Puig-Panich y de Sant Salvador, y entraren a Cadaqués a dos quarts de dues, després d'haverse reunit els expedicionaris a mig camí y visitat un *dòlmen*, una *necròpolis* y dos *coves* últimament descobertes pel Sr. Alfaràs.

A Cadaqués examinaren les ruïnes conegudes ab lo nom d'*Els Convents*, y al dia següent emprengueren el camí de La Selva del Mar, un grupo per la carretera, un altre per mar en una barca pescadora, donant la volta al Cap de Creus en mig d'una tant complerta calma, que no permeté l'ús de la vela.

El resto del dia s'empleà en visitar l'iglesia, les troballes fetes pel Sr. Alfaràs en la localitat, y les curioses cavitats obertes per l'embat de la mar a la costa.

Desde La Selva pujaren el dia 29 al monestir de Sant Pere de Roda, venint a reunirselshi desde Figueres el metge D. Joan Portolà y los Srs. Bonamich y Donadiu, aquest últim propietari a Vilajuiga. Se tragneren algunes fotografies de fóra y de dins d'aquet celebrat cenobi, ruïnes venerables de les quals dintre poch's anys no'n quedarà res que mereixi veures; y baixant pel camí de Vilajuiga, arribaren a n'aquesta estació en dues hores, entrant a Figueres a les vuit del vespre, y separantse'ls expedicionaris molt satisfets de l'excursió.

CONFERENCIES

Un estudi interessantíssim sobre *La peste bubónica a Barcelona en els segles XV y XVI*, degut al Sr. Brunet y Bellet, va ser llegit el dia 10.

Tots els dilluns d'aquet mes, excepte'l dia 7, el Sr. Ferrer y

Carrió va continuar, escoltat per molts concurrents, les seves conferències sobre *Gramàtica catalana*.

NOVES

Al capdevall de la Rambla de Sant Joan, cantonada al carrer del Asalto, a Tarragona, en uns terrenos que són propietat de D. Ramon Adell, tot desmontantlos va trobarhi no fa gayres dies una ara romana de pedra del país ab un bonich cornisament grech-romà y una inscripció en hermosos caràcters que diu :

MEMORIAE
VLPI BONICI
GENER ET
OCTAVIAE CALLISTE
FILIAE DVLCISSIMAE
OCTAVIA GRECVLA
MATER.

Es una ara o lauda dedicada per *Octavia Grecula* a la memoria de son gendre Ulpi Bonici y de sa dolcíssima filla Octavia Calista.

Es interessantíssima aquesta troballa perquè si bé aquesta inscripció la publicaren Finestres, Albiñana y Hübner, avuy se considerava com perduda o destruïda.

Lo Sr. Adell n'ha fet donació al Museu Arqueològich de Tarragona.

—En el BUTLLETÍ del mes passat, al fer la ressenya de la vetllada per honrar als socis premiats en els Jochs Florals, ens oblidàrem de fer constar que tota la part musical es va fer gracies a l'amable cooperació del *Orfeó Català* y del seu director D. Lluís Millet. Sentim la omisió per lo molt que val dit *Orfeó* y per lo agrahits que'l CENTRE va quedar de la seva ajuda.

LO CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.